

mal entès per *AlcM*: sembla ser simplement el producte d'un encreuament de *fadesa* amb *bambolla* que usa (per a 'capital falsament inflat') el mateix passatge en el vers precedent; una variant *farolla* «trampa, engany fet ab dissimulo» (que preocupava vanament Schuchardt, *ZRPb*. xxviii, 145) solament conegut com a addició de Lab. 1864 (ed. addicionada per Ant. de Bofarull, que devia recordar inexactament l'hapax de JRoig, confonent-lo una mica amb variants de *falòrnia*).

Crec que tampoc hem de donar gaire importància a un altre hapax d'un text valencià, que se li assembla vagament: «en esta sort / entrà mig tort / lo agut Bonilla: / mala *fabilla* / li ha donat Déu / ---» en la *Xàvega dels Notaris* de 1604 (*RHisp.* L, 308, v. 461) que crec falta de lectura per *seilla* o *sabilla* (*SEDILIA*, aplicada a l'estada de les ànimes a ultratomba), amb *s llarga* confosa amb *f*. *Ensfadeir* (Griera); *desenfadeir*.

1 Oliva a Sopeira ho entengué malament: nota que cal esborrar en *AlcM*, s. v. *fata*.

Fatal, *fatalisme*, *-ista*, *fatalitat*, V. *fat* i *Fatalleria* o *fatelleria*, V. *fatiller* *Fatic*, V. *fatigar* *Fatidic*, V. *fat* i *Fatifat*, V. *fat* i *Fatiga*, V. *fatigar*

FATIGAR, i abans també *fadigar*, 'cansar', del ll. FATIGARE 'csgotar, extenuar, torturar'. □ 1.ª doc.: *fadigar*, S. XIII; *fatigar*, 1388 (i *fatigare* en baix llatí amb el sentit jurídic, ja Ss. XI i XII, reflectint sens dubte la forma cat. *fadigar*).

«Sent Jerònim --- se n'anà en un hermitatge e --- fo él *fadigat* per tan gran lassament que no-s podia levar, ans se pausà en un seu lit qui penjava ab cordes en una bigua, per sò que d'aquí ense<n>yés ---»³⁵ *VidesR* vol. III, p. 321 (i altres cites en el gloss. de les *VidesR*). «Devoció és filla de caritat e de pietat; qui ab devoció demana perdó, no-s *fadiga*», Lull, *Mil Proverbis* (ed. Obrador, p. 445). I hi ha altres testimonis de *fadigar* en Lull.¹

Tant en el verb com en el substantiu *fadiga*, segueix usant-se la forma amb *-d-* fins molt més tard, i podem dir que, no sols en el S. XIII, sinó fins en el XIV, encara és sense rival. En Bernat Metge apareixen finalment totes dues: *fatigar* l'usa en Vàlter e Griselda, *fadigar* en la seva adaptació juvenil del *De Veŭla* (*La Velle-tona*): «Griselda, oint aquestes paraules, de gran goig tornà mig morta --- e ab alegres làgrimes lexàs anar sobre sos fills, e abraçant aquells, e *fatigant-los* ab besaments espessos, banyava-ls llurs cares ab piadosos gemegaments e sospirs» (*NCl.* x, 41.26); però «tu entraràs, e en lo lit --- no sies pereós, car si una vegada obtens ton talent, null temps despuix no-n iràs *fatigat*» (*Riq.*, 100.31); val a dir que si en el primer cas pot influir en ell el *fatigare* de l'original llatí petrarquesc, en el segon, c. 1370-75, es tracta del *fadigar* 'cansar i entretenir amb refusos o dilacions' del dret civil català i no hi ha el mot en el seu model llatí.²

De tota manera la forma *fatigar* sembla que s'imposà ja en el S. xv, en què la trobem en diversos clàssics

valencians, particularment en JoMartorell: «Senyora, yo-us suplique sia de vostra mercè que no ploreu, ni vullau *fatigar* la vostra virtuosa persona per mi», «lo Rey perseguí l'encaç matant e degollant tants com aconseguir ne podien; lo Rey, *fatigat* per les nafres que tenia, aturàs un poc ---» (Ag. I, 66, 74).

Després de l'Edat Mitjana la variant amb *-t-* va generalitzant-se progressivament: veg. més dades, infra, a propòsit del substantiu *fatiga/fadiga* i els altres derivats; i de tota manera, en un terreny popular i, encara més, comarcal, seguia usant-se la forma hereditària: «d'on veniu, la meua amor, / tan cansada y *fadigada*?» (vella cançó pop. recollida a Agramunt, MilàF, *Romllo.*, 458.5).

En el segle XIX molts renaixentistes tendien encara a favorir la variant amb *-d-*, cada cop més antiquada, i fins la més rara variant amb *af-*: «gran sort que la reguarda en sobrevé / y ja *afadigats* sopta als agarens», MilàF (*Mort de Galind*, O. Cat., p. 300, v. 29). Coromines solia escriure-ho amb *-t-* en els seus originals: *infatigable* a *Les Hores d'Amor Serenes* (en la prosa del cap. VIII, p. 82), «aquesta darrera caminada cap la Terra Santa, després de vuit mesos de ruta *fatigosa*» (*Presons Imag.*, 199), amb *-t-* en els autògrafs, però el corrector de *L'Avenç* li ho esmenà en tots dos passatges en *infadigable* i *fadigosa*; ell mateix en els versos del cap. XI d'aquella obra (p. 98) havia escrit ja *fadigada* de bon antuvi (comprovat a l'original). En fi Fabra i l'IEC, reaccionant a favor del que ja era única forma en la llengua comuna i literària, posaren punt a aquestes imposicions de correctors, no admetent en el *DOri.* (1917) ja més que *fatigar*, *fatigós*, *infatigable* (i si al costat de *fatiga* consigna *fadiga* deu ser només com a terme de dret).

La base llatina fou únicament FATIGARE (amb *fatigatio*, etc.). Si bé és cert que en la baixa època degué aparèixer una variant en *-IGARE*, pel fet que els verbs en *-icare* (i els substantius en *-ica*) eren força més nombrosos que els en *-IGARE* (i, en el camp del substantiu, *-iga* és quasi inexistent, però no pas *-ica*).³ Per això aparegué la *-c-* de l'*It. fatica*, i fins *faticare*, i cosa semblant pressuposa el romanisme basc *adikatu* «cansado» (que Mitxelena assenyalà ja en els *Refranes y Sent.* biscaïns de 1596, *BSVAP* XI, 290); val a dir que la *-d-* d'aquesta forma (palesament romànica, no del llatí vulgar) ens privaria de fer-nos il·lusions (i fins suggereix que es degui a una espècie de metàtesi de la vibració glòtica o sonoritat, que fa dubtar fins i tot del valor provatori d'aquesta *-k-*).

La gran qüestió etimològica és aquí la referent a *fadiga* i *fadigar* amb el vell sentit jurídic. No em sento gens inclinat a afirmar que són dos mots d'etimologia diferent, ni a negar el valor d'una explicació semàntica d'aquest a base d'aquell.⁴ Els dubtes no arriben a fer-nos negar la identitat etimològica, i no abasten a gaire més que alguns importants detalls de la història del mot, i a fer-nos vacillar en el camí seguit per l'evolució semàntica.

El dubte més gros ve de la variant *faidío de dreito*, del text jurídic aragonès *Vidal Mayor* (mj. S. XIII),